

**УДК 378:[37.011.3–051:57]**

**Вікторія ПЕРЕРВА**

ORCIDiD: 0000-0002-7086-3050

асистент кафедри ботаніки та екології  
Криворізький державний педагогічний  
університет, Кривий Ріг, Україна

## **НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ**

**Анотація.** Розглянуто особливості навчально-польової практики як важливого етапу формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології. Особлива увага приділяється навчально-польовій практиці як формі залучення студентів до вмотивованої пізнавальної діяльності, самостійного наукового пошуку, опрацювання методик біологічних досліджень у природі. Конкретизовано відмінності у призначенні виробничої, навчальної, польової, навчально-польової практик. Практика виступає як певний вид діяльності студента, під час якого відбувається практичне застосування набутих під час теоретичної підготовки знань, умінь, навичок, а також перевірка їх ефективності. Навчально-польову практику можна розуміти як керовану навчально-пізнавальну діяльність студентів, що спрямована на практичне застосування здобутих теоретичних знань в природних умовах, розвиток практичних умінь та навичок, засвоєння основ дослідницької роботи. Проведено аналіз змісту навчального плану та виявлення частки навчально-польових практик у підготовці майбутнього вчителя біології. Аналіз змісту та співвідношення практичної підготовки майбутнього вчителя біології виявив, що в її структурі на частку навчально-польових практик припадає 52,2% кількості годин. Польова практика є складовою частиною вивчення дисциплін природничого циклу нормативного блоку. Зазначені навчально-польові практики є логічним завершальним етапом вивчення відповідних навчальних дисциплін і призначені для закріплення набутих теоретичних знань, формування навичок ведення польових досліджень, опанування методики проведення екскурсій в природу та здійснення природоохоронної діяльності. Під час навчально-польової практики теоретичні знання використовуються в нових умовах, для вирішення конкретних завдань. З'ясовано, що польова практика належить до дослідницько-практичної діяльності, а тому має важливе значення в професійній підготовці студентів. Вона спрямована на стимулювання професійного самовиховання майбутнього

---

вчителя біології, розвиток ініціативи, формування особистісного стилю пізнавальної діяльності з урахуванням особливостей особистості та рівня підготовки, що сприяє становленню професійної зрілості особистості студентів.

**Ключові слова:** практика, навчально-польова практика, професійна компетентність, майбутній вчитель біології.

**Вступ.** Вимоги сучасного суспільства спонукають до реалізації компетентісного підходу в професійній підготовці майбутніх учителів біології, що передбачає формування сукупності професійних знань, ідей, цінностей, які стають орієнтиром та інструментом професійної діяльності. Сучасний вчитель біології має володіти знаннями про природу, її рослинний і тваринний світ, біологію і екологію живих організмів, різноманітність природної флори та фауни, природоохоронну діяльність. Особливою формою організації навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти (ЗВО), упродовж якого закріплюються набуті на лекціях, семінарах, лабораторно-практичних заняттях теоретичні знання, формуються вміння спостерігати не лише природні об'єкти та явища, а й взаємозв'язки людини з природою, оцінювати способи природокористування, виступають навчальні польові практики [6].

Розвиток професійних компетентностей майбутнього вчителя біології є передумовою вдосконалення процесу його підготовки. Особливе значення при виконанні завдання з підготовки компетентного спеціаліста-педагога має підбір та провадження ефективних видів навчально-пізнавальної діяльності [2]. Одним із них є навчально-польова практика, яка призначена для практичного застосування та опрацювання теоретичних знань, продовження розвитку творчої особистості студентів. Тому набуває все більшої актуальності проведення аналізу навчально-польової практики як засобу формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології.

**Аналіз сучасних досліджень та публікацій.** Донедавна фахівець, у тому числі педагог, оцінювався згідно з рівнем своєї кваліфікації. На сучасному етапі

розвитку суспільства недостатньо володіти певною кваліфікацією, а необхідно бути професійно компетентним, мати здатність та вміння вирішувати постійно виникаючі у процесі професійної діяльності завдання [7]. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав нам підстави говорити, що дослідженню проблеми розвитку професійних компетентності приділяється належна увага, зокрема у працях Н. Бібік, О. Біляковської, Є. Бондаревської, Б. Гершунського, А. Хуторського, А. Щекатунової, Н. Розова, Н. Запрудського та ін. У роботах цих авторів компетентність пов'язується з рівнем освіченості фахівця і його загальнокультурною компетентністю, а також розглядається як складна система, що включає знання, вміння, навички та професійно-важливі якості спеціаліста. Питання професійно-педагогічної компетентності знайшли своє відображення у роботах Л. Васильченко, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєра, І. Зимньої, О. Пометун, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Семиченка, А. Смирнова, Т. Ципан, С. Шишова, Р. Шаповал та ін. Професійно-педагогічна компетентність вивчається у контексті проблеми реалізації особистісних характеристик учителя, розвитку його професійної свідомості і рефлексії, динаміки професійного самовизначення [3]. Проте досі не існує загальноприйнятого визначення цього поняття, дослідники здебільшого вивчають лише окремі його сторони.

**Метою статті** є характеристика навчально-польової практики як одного із основних засобів формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології.

**Виклад основного матеріалу.** Розглянемо специфіку тлумачення понять «практика», «польова практика», «навчальна практика», «виробнича практика» та «навчально-польова практика».

Категорія «практика» тлумачиться по-різному:

1) застосування і закріплення теоретичних знань учнів, студентів і т. ін. на виробництві;

---

2) діяльність кого-, чого-небудь як набуття певних знань, навичок, досвіду і застосування їх у чомусь;

3) набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності [5].

Більш широко розглядається це поняття таким чином:

1) методи, навички якоїсь роботи, а також сама ця робота;

2) Робота, фахові заняття як основа досвіду;

3) Одна із форм навчання – застосування і закріплення теоретичних знань;

4) діяльність людей, які творчо освоюють світ [1].

Тобто практика виступає як певний вид діяльності студента під час якого відбувається практичне застосування набутих під час теоретичної підготовки знань, умінь, навичок, а також перевірка їх ефективності. Вона є своєрідною діяльністю, що забезпечує накопичення практичного досвіду роботи.

Виробнича практика – одна із форм навчання, невід’ємна складова процесу підготовки фахівців, основним завданням якої є підвищення якості практичної підготовки випускників за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр, спеціаліст, магістр. Вона проводиться на оснащених відповідним чином сучасних підприємствах, в організаціях різних галузей господарства [5]. Від якості виконання завдань у період практики залежить професійне становлення майбутнього фахівця. Виробничою практикою при підготовці майбутнього вчителя біології є педагогічна практика, яка представлена психолого-педагогічною і педагогічною практикою в школі та в оздоровчих таборах.

Польовою є практика, що здійснюється в позааудиторних умовах у природному середовищі. Навчальна практика передбачає виконання

---

навчальної діяльності, а навчально-польова практика – виконання навчально-пізнавальної діяльності у польових (позааудиторних) умовах природного середовища і передбачає накопичення практичного досвіду в майбутніх фахівців.

Отже, навчально-польову практику можна розуміти як керовану навчально-пізнавальну діяльність студентів, що спрямована на практичне застосування здобутих теоретичних знань в природних умовах, розвиток практичних умінь та навичок, засвоєння основ дослідницької роботи.

Сутнісною особливістю професійної підготовки майбутніх вчителів біології виступає те, що навчально-польова практика є активною формою професіоналізації студента в природних умовах. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології є багатоетапним процесом і характеризується визначальною роллю навчально-польових практик у становленні професійних компетентностей майбутнього фахівця.

Задля вивчення специфіки та впливових факторів професійної підготовки майбутнього вчителя біології нами було проведено аналіз чинних навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальністю 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) Криворізького державного педагогічного університету. З'ясувалося, що обсяг предметів циклу професійної підготовки є значним і складає 76,3% від загальної кількості годин теоретичного навчання та практичної підготовки (решта, 23,7% припадає на цикл загальної підготовки). Предмети цього циклу призначені для формування ґрунтовного розуміння сучасної природничо-наукової картини світу, створення системи професійних знань та умінь. Як зазначалося дослідниками, провідними принципами сучасної вищої освіти є фундаменталізація та генерація сучасних природничо-наукових знань, що відображає діалектику емпіричного й теоретичного у структурі знань, їх концентрування навколо провідних теорій, сприяє формуванню світогляду та

наукового стилю мислення студентів [4]. Такі тенденції зумовлюють внесення до навчальних планів інтегрованих курсів: екологія, біогеографія, біохімія, екохімія та моніторинг навколишнього середовища.

Цикл професійної підготовки безпосередньо включає дисципліни фундаментальної (природничо-наукової) підготовки (72,2%), психолого-педагогічної (12,5%), науково-предметної (29,5%), практичної підготовки (10,6%) та варіативну частину (4,2%).

Аналіз змісту та співвідношення практичної підготовки майбутнього вчителя біології виявив, що в її структурі на частку навчально-польових практик припадає 52,2% кількості годин, психолого-педагогічної підготовки – 8,7%, виробничої педагогічної практики – 39,1%. Виробнича практика зі свого боку включає педагогічну практику у школі (26,1%) та в оздоровчому таборі (13%).

Отже, формування, реалізація та вдосконалення професійних компетентностей майбутнього вчителя біології відбувається в рівній мірі як під час педагогічних, так і навчально-польових практик.

Підготовка майбутнього вчителя біології (освітнього рівня бакалавр) на природничому факультеті КДПУ передбачає проходження таких навчально-польових практик: у 2 семестрі – з анатомії та морфології рослин та зоології безхребетних; у 4 семестрі – з систематики рослин та зоології хребетних; у 6 семестрі – з фізіології рослин та основ сільського господарства і у 8 семестрі – з генетики та методики навчання біології.

Польова практика є складовою частиною вивчення дисциплін природничого циклу нормативного блоку. Зазначені навчально-польові практики є логічним завершальним етапом вивчення відповідних навчальних дисциплін, вони призначені для закріплення набутих теоретичних знань, формування навичок ведення польових досліджень, опанування методики проведення екскурсій в природу.

---

За часом навчально-польові практики поділяються на ранньовесняні (квітень-травень) та літні (червень-липень). Такий організація сприяє докладнішому вивченню місцевої флори і фауни на різних етапах розвитку (онтогенезу).

Мета навчально-польової практики:

- поглиблення і розширення знань студентів, отриманих у процесі вивчення теоретичного курсу та творче використання цих знань на практиці;
- озброєння студентів уміннями й навичками проведення спостережень у природі, збирання й опрацювання польового матеріалу, методик польових досліджень;
- підготовка студентів до організації і проведення екскурсій у природу з учнями загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів освіти;
- виховання в студентів бережливого ставлення до природи рідного краю та ознайомлення їх з прийомами та методами природоохоронної діяльності.

Завданнями практики є сприяння практичному закріпленню теоретичних знань, здобутих під час вивчення навчальних дисциплін фундаментальної (природничо-наукової), психолого-педагогічної та науково-предметної підготовки. Проходження практики студентами відбувається відповідно до логіки навчального плану. Зміст роботи під час практики визначається чинною робочою програмою, яка розробляється на основі наскрізної програми практик для всіх років навчання. Методичне забезпечення практики відображено у відповідних робочих програмах та методичних рекомендаціях щодо проходження практики студентами денної та заочної форм навчання.

Польова практика складається з трьох організаційних періодів: підготовчого, польового й камерального.

Підготовчий період спрямований на засвоєння студентами програми практики, вивчення району практики за картографічними і літературними



---

джерелами, ознайомленням з методиками польових та лабораторних досліджень, структурою польового щоденника, проходження інструктажу з техніки безпеки, правил трудової дисципліни в польових та лабораторних умовах.

Польовий період включає дослідження винесених у програму практики об'єктів. Цей період зазвичай організовується у вигляді маршруту. Результати та фактичні дані польових досліджень заносяться у польовий щоденник, який повинен вести кожен студент.

Камеральний період пов'язаний з узагальненням проведених досліджень. Обробку матеріалів польових досліджень починають з першого дня та проводять щодня. В останній день студенти працюють над оформленням звіту.

Як зазначалося, навчально-польова практика є специфічним видом практики, що визначається виконанням навчально-пізнавальної діяльності студента у польових (інколи лабораторних) умовах, організації науково-дослідної роботи при виконанні завдань практики. Для досягнення поставленої мети доцільно використовувати як індивідуальну, так і групові форми роботи студентів. Зокрема, діяльність у групі (зазвичай 4-х студентів) показує кращі результати опанування та реалізації різних методик досліджень порівняно з індивідуальною діяльністю. Під час опрацювання методик польових досліджень студенти також вдосконалюють свої організаторські, комунікативні здібності.

Отже, польова практика належить до дослідницько-практичної діяльності, а тому має важливе значення в професійній підготовці студентів. Під час її проведення враховується ряд дидактичних принципів: інтегрованості навчального процесу; науковості, зв'язку з життям; систематичності і послідовності; свідомості та активності; наочності; міцності засвоєння знань; доступності. Навчально-польова практика є також однією із форм залучення студентів до вмотивованої пізнавальної діяльності, що створює умови



формування професійних знань, умінь та навичок як підґрунтя професійних компетентностей. Вона спрямована на стимулювання професійного самовиховання майбутнього вчителя біології, розвиток ініціативи, формування особистісного стилю пізнавальної діяльності з урахуванням особливостей особистості та рівня підготовки, що сприяє становленню професійної зрілості особистості студентів. Високий професіоналізм передбачає творчий пошук як критерій ділової зрілості, компетентності, відповідальності, самостійності, потреби в постійному оновленні та удосконаленні знань, уміння володіти знаннями й застосовувати їх у різних ситуаціях, цілеспрямованого прагнення до істини, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Результатами навчально-польових практик є більш повне осмислення студентами закономірностей та принципів природничої науки, оволодіння практичними вміннями та навичками постановки та проведення польових досліджень, правилами роботи у природному середовищі, організації екскурсій в природу, ведення природоохоронної діяльності. Тобто навчально-польові практики є суттєвим етапом становлення майбутнього компетентного вчителя біології, здатного організувати пізнавально-пошукову діяльність учнів. Під час навчально-польової практики теоретичні знання використовуються в нових умовах, для вирішення конкретних завдань.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Становлення та вдосконалення професійної системи знань, умінь і навичок відбувається як під час аудиторної, самостійної, так і практичної діяльності. Підготовка висококваліфікованого педагога-біолога передбачає складний етап засвоєння, перетворення та використання професійних знань, умінь та навичок під час навчально-польових практик. Вони є важливим етапом процесу становлення компетентного вчителя біології, здатного організувати пізнавально-пошукову діяльність учнів. Ураховуючи актуальність і важливість

досліджуваної проблеми вважаємо, що подальшого науково-теоретичного осмислення та практичного втілення потребують шляхи, форми та методи формування професійної компетентності майбутнього педагога під час практичної діяльності.

### Використана література

1. Биби́к С.П., Сюта́ Г.М. Словник іншомовних слів. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
2. Бондаренко Т.С., Агєєва О.О. Содержание и объем понятия «мониторинг качества профессиональной подготовки». *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2017. 3 (5). URL : [http://am.eor.by/images/adapt/Vol.3ped5/17ped3\\_5bondarenko\\_ageeva\\_r.pdf](http://am.eor.by/images/adapt/Vol.3ped5/17ped3_5bondarenko_ageeva_r.pdf).
3. Гордашевська Г.І. Навчально-польова практика як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 220–225.
4. Лаврентьєва О.О. Фундаментальна підготовка вчителя природничих дисциплін: стан, проблеми і тенденції. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 45. С. 52–58.
5. Словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Онлайн-версія. URL: <http://sum.in.ua/>.
6. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: автореф. дис. ... к. пед. наук: 13.00.07. К., 2007. 20 с.
7. Ціпан Т.С. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 174–181.

### References

1. Bybyk S.P. Siuta H.M. Slovnuk inshomovnykh sliv. Kharkiv: Folio, 2005. 623 s.
2. Bondarenko T.S., Ageeva O.O. Soderzhanie i obem ponyatiya «monitoring kachestva professionalnoy podgotovki». *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedahohika*. 2017. 3(5). URL : [http://am.eor.by/images/adapt/Vol.3ped5/17ped3\\_5bondarenko\\_ageeva\\_r.pdf](http://am.eor.by/images/adapt/Vol.3ped5/17ped3_5bondarenko_ageeva_r.pdf).
3. Hordashevska H.I. Navchalno-polova praktyka yak zasib formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2013. Vyp. 13. S. 220–225.

4. Lavrentieva O.O. Fundamentalna pidhotovka vchytelia pryrodnychkh dystsyplin: stan, problemy i tendentsii. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*. 2015. Vyp. 45. S. 52–58.

5. Slovnyk ukrainskoi movy. V 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. Onlainova versiia. URL: <http://sum.in.ua/>.

6. Tytarenko L.M. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti studentiv biolohichnykh spetsialnostei universytetu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. K., 2007. 20 s.

7. Tsipan T.S. Profesiina kompetentnist suchasnoho vchytelia. *Innovatyka u vykhovanni*. 2016. Vyp. 3. S.174-181.

### **Виктория Викторовна Перерва,**

асистент кафедри ботаники и экологии Криворожского государственного педагогического университета, Кривой Рог, Україна

## **УЧЕБНО-ПОЛЕВАЯ ПРАКТИКА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ БИОЛОГИИ**

**Аннотация.** Рассмотрены особенности учебно-полевой практики как важного этапа формирования профессиональной компетентности будущего учителя биологии. Особенное внимание уделено учебно-полевой практике как форме привлечения студентов к мотивированной познавательной деятельности, самостоятельного научного поиска, обработки методик биологических исследований в природе.

Уточнены отличия в назначении производственной, учебной, полевой, учебно-полевой практик. Практика является определенным видом деятельности студента, во время которой происходит практическое применение приобретенных в ходе теоретической подготовки знаний, умений, навыков, а также проверка их эффективности. Учебно-полевую практику можно понимать как управляемую учебно-познавательную деятельность студентов, которая направлена на практическое применение полученных теоретических знаний в природных условиях, развитие практических умений и навыков, усвоение основ исследовательской работы.

Проведен анализ содержания учебного плана и выявление доли учебно-полевых практик в подготовке будущего учителя биологии. Анализ содержания и соотношения практической подготовки будущего учителя биологии выявил, что в ее структуре на долю учебно-полевых практик приходится 52,2% количества часов.

Полевая практика является составной частью изучения дисциплин естественнонаучного цикла нормативного блока. Указанные учебно-полевые практики являются логическим завершающим этапом изучения соответствующих учебных дисциплин и предназначены для закрепления приобретенных теоретических знаний, формирования навыков ведения полевых исследований, освоения методики проведения экскурсий в природу и осуществления природоохранной деятельности. Во время учебно-полевой практики теоретические знания используются в новых условиях для решения конкретных задач. Установлено, что полевая практика относится к опытно-практической деятельности, а потому имеет важное значение в профессиональной подготовке студентов. Она направлена на стимулирование профессионального самовоспитания будущего учителя биологии, развитие инициативы, формирование личностного стиля познавательной деятельности с учетом особенностей личности и уровня подготовки, способствует становлению профессиональной зрелости личности студентов.

**Ключевые слова:** практика, учебно-полевая практика, профессиональная компетентность, будущий учитель биологии.

**Viktoriya Vikt. Pererva**

Assistant, Department of Botany and Ecology, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih

## **TRAINING FIELD PRACTICE AS MEANS OF SHAPING OF PROFESSIONAL COMPETENCE THE FUTURE BIOLOGY TEACHERS**

**Abstract.** The peculiarities of the training field practice as an important stage in the formation of the professional competence of the future teacher of biology are considered. The field practice as a form of attracting students to motivated cognitive activity, independent scientific research, and elaboration of methods of biological research in nature is being paid special attention.

The differences in the designation of manufacturing practice, educational practice, and field-and-training practice are documented. Practice serves as a kind of student activity, during which the practical application of acquired knowledge of the theoretical training of skills, as well as the verification of their effectiveness. Training practice can be understood as a guided educational and cognitive activity of students, aimed at the practical application of the acquired theoretical knowledge in the nature, the development of practical skills and the mastering of the foundations of research.

An analysis of the content of the curriculum is developed; the share of field practice in the preparation of the future biology teacher is identified. The research

---

of the content and the ratio of the practical training of the future biology teacher revealed that in its structure, 52.2% of the hours worked in the field practice. It is shown the field practice is an integral part of the study of the disciplines of the natural cycle of the normative block.

These field practice practices are a logical final stage in the study of the relevant educational disciplines and are intended to consolidate the acquired theoretical knowledge, the formation of skills for conducting field research, mastering the method of conducting excursions into nature and nature conservation activities. During field practice, theoretical knowledge is used in new environments to solve specific problems.

It has been found out that field practice belongs to research and practical activity, and therefore it is important in the professional training of students. It is aimed at stimulating the professional self-education of the future biology teacher, the development of the initiative, the formation of a personal style of cognitive activity, taking into account the personality traits and level of preparation, which contributes to the formation of the professional maturity of the student's personality.

**Key words:** practice, training field practice, professional competence, future biology teachers

**Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2018 року**

**Рецензент:**  
науковий керівник,  
доктор педагогічних наук О.А. Лаврентьєва